

مجله حقوقی، نشریه دفتر خدمات حقوقی بین‌المللی جمهوری اسلامی ایران
شماره بیست و ششم و هفتم، ۱۳۸۱ - ۱۳۸۰، صص ۳۶۳ - ۳۴۹

تعارض قوانین در فدراسیون روسیه

دکتر فرهاد خمایی زاده

تعارض قوانین زمانی مطرح می‌شود که در یک رابطه حقوقی خصوصی لااقل یک عامل خارجی وجود داشته باشد و باید تعیین شود قانون کدام یک از دو یا چند کشور مرتبط با رابطه حقوقی مذکور (قانون مقرر دادگاه یا قانونی خارجی) باید بر آن اعمال گردد. این انتخاب از طریق وضع قواعد حل تعارض قوانین در هر کشور صورت می‌پذیرد. در فدراسیون روسیه که تا قبل از ۱۹۹۱ تحت عنوان «جمهوری سوسیالیستی فدراتیو شورایی روسیه»^۱ جزئی از اتحاد جماهیر شوروی سوسیالیستی

---

۱. Russian Socialist Federated Soviet Republic (RSFSR) پس از سرنگونی رژیم تزاری و انقلاب اکتبر ۱۹۱۷، در ۱۹۲۲ اتحاد جماهیر شوروی سوسیالیستی (USSR) Union of Soviet Socialist Republics از اتحاد پانزده جمهوری روسیه، اوکراین، بلوروسی، ازبکستان، قزاقستان، گرجستان، آذربایجان، لتونی، مالدوای، لیتوانی، قرقیزستان، تاجیکستان، ارمنستان، ترکمنستان و استونی تشکیل شد که بزرگترین آنها جمهوری فدراتیو شورایی روسیه با وسعت بیش از ۲/۳ میلیون کیلومتر مربع سرزمین اتحاد جماهیر شوروی بود. برای توضیح بیشتر رک. کولایی، دکتر الهه، قوانین اساسی فدراسیون روسیه و جمهوری‌های آسیای مرکزی (ترجمه)، نشر دادگستر، چاپ اول، بهار ۱۳۷۷ و افتخارچهرمی، دکتر گودرز، جزوه حقوق تطبیقی (حقوق اتحاد جماهیر شوروی). برای مطالعه حقوق روسیه قبل از ۱۹۱۷ رک.

محسوب می‌شد و پس از فروپاشی شوروی به عنوان یک واحد سیاسی مستقل در صحنه بین‌المللی حضور یافته و یکی از بزرگترین کشورهای جهان به شمار می‌رود،^۲ تحولات وسیعی در زمینه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، حقوقی، فرهنگی و غیره صورت گرفته، از جمله در رابطه با حل تعارض قوانین که به لحاظ توجه بیشتر به گسترش روابط بین‌المللی افراد، اهمیت فوق‌العاده‌ای یافته است.^۳

هدف این مقاله بررسی مختصر جایگاه تعارض قوانین و چگونگی حل این تعارض در سیستم حقوقی فدراسیون روسیه است ولی برای درک بهتر تحولات انجام شده در این کشور لازم است قبلاً به سابقه امر در اتحاد جماهیر شوروی اشاره شود.

۱- تعارض قوانین در اتحاد جماهیر شوروی سوسیالیستی

با وقوع انقلاب ۱۹۱۷ یک طبقه اجتماعی با به دست گرفتن قدرت در صدد برآمد جامعه جدیدی بر مبنای اصول نوین ایجاد نماید، جامعه‌ای که در آن دولت و حقوق وجود خارجی نداشته باشد. در این راستا حقوق سوسیالیستی بر مبنای اندیشه‌های کارل مارکس (۱۸۱۸ تا ۱۸۸۲) و انگلس

Zweigert. K. & Kötz. H., translated by Weir.T., "An Introduction to Comparative Law", Clarendon Press, Oxford, Second ed, Great Britain, 1987, p. 310s.

۲. با وسعت بیش از ۱۷/۰۷۵/۴۰۰ کیلومتر مربع که مرکز آن شهر مسکو است. فدراسیون روسیه دولتی است دموکراتیک و فدراتیو مبتنی بر قانون با نظام جمهوری. نام «فدراسیون روسیه» و «روسیه» یکسان است (ماده ۱ قانون اساسی ۱۲ دسامبر ۱۹۹۳).

۳. البته تحولات حقوق بین‌الملل خصوصی تنها منحصر به این کشور نبوده در واقع در اواخر قرن ۲۰ عواملی از قبیل تشدید نیاز متقابل کشورها، تشدید قابل ملاحظه مهاجرتها، گسترش جهانگردی، گسترش رایانه و اهمیت قابل ملاحظه وسایل ارتباط جمعی و غیره موجب شد تا بازسازی حقوق بین‌الملل خصوصی از جمله در زمینه تعارض قوانین در تمام کشورهای جهان مورد توجه واقع شود.

(۱۸۲۰ تا ۱۸۹۵) شکل گرفت،^۴ حقوقی که قائل به اصالت جمع و برتری منافع آن بر منافع فردی بود،^۵ به طوری که در سالهای متعاقب انقلاب ۱۹۱۷ حقوق خصوصی اصلاً مطرح نبود؛^۶ از میان رفتن مالکیت زمین‌ها، ارث، مازاد محصولات کشاورزی کشاورزان و غیره. هرچند رفته رفته این امر تعدیل شد و حقوق خصوصی پذیرفته شد مع‌ذلک همواره دیدی منفی نسبت به حقوق خصوصی وجود داشت و در این سیستم جای چندانی برای حقوق بین‌الملل خصوصی و مسأله تعارض قوانین نبود.

در شوروی سابق، حقوق بین‌الملل خصوصی محدود به تعارض قوانین نبوده هرچند تعارض قوانین مهمترین و پیچیده‌ترین قسمت حقوق بین‌الملل خصوص تلقی می‌شد. به علاوه قواعد حل تعارض در قالب قانون خاصی تحت عنوان حقوق بین‌الملل خصوصی ارائه نشده بلکه در کدها و قوانین مربوط به موضوعات گوناگون مدنی، خانوادگی، آیین دادرسی مدنی و غیره گنجانده شده بودند. البته پیش‌نویس قانونی تحت عنوان حقوق

۴. برای مطالعه بیشتر اندیشه‌های مذکور رک.

David. René, "Le Droit Comparé, Droits d'hier, Droits de demain", Economica, Paris, 1982, p.216s.

هر چند حقوق سوسیالیستی در اتحاد جماهیر شوروی شکل گرفت ولی متعاقباً در کشورهای اروپای شرقی، کوبا، چین و کره شمالی، در کشورهای آسیایی مثل لائوس و کامبوج و ویتنام و کشورهای آفریقایی مثل اتیوپی هم وارد شد. رک.

۵. در شوروی سابق قانون منبع اصلی حقوق بود نه به آن جهت که آن را روشن‌ترین شیوه بیان قواعد حقوقی و به همین دلیل اقناع‌کننده‌ترین آنها می‌دانستند (آن چنان که در خانواده حقوقی رومی - ژرمنی است) بلکه به دلیل آن که قانون طبیعی‌ترین شیوه ایجاد حقوق که چیزی جز خواست و اراده هیأت حاکمه نیست، تلقی می‌شده است. رک. بارگاهی، محمدرضا، حقوق تطبیقی، ج اول، دانشگاه آزاد اسلامی (تهران - جنوب)، چاپ اول، بهار ۱۳۷۶، ص ۹۶.

۶. در سالهای ۱۹۱۷ تا ۱۹۲۲ حقوق در شوروی وجود نداشت و هر قاضی به سلیقه خود عمل می‌کرده است. از سال ۱۹۲۲ به بعد با شروع دوره سیاست اقتصادی جدید، قوانینی برای تثبیت حقوق به تصویب رسید. رک. افشار، دکتر حسن، کلیات حقوق تطبیقی، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ چهارم، ۱۳۵۵، صص ۱۰۸-۱۰۷.

بین‌الملل خصوصی به وسیله کمیته علمی تحت ریاست پروفیسور L.A. Luntz تهیه شده بود که به نتیجه نرسید.^۷

اولین قوانین مدنی و آیین دادرسی مدنی جمهوری‌های شوروی سابق دارای قواعد محدودی در رابطه با تعارض قوانین بودند.^۸ اما به تدریج با پی بردن به اهمیت قواعد، اقداماتی در زمینه گسترش آنها صورت گرفت از جمله با تنظیم قواعد حل تعارض در قالب مبانی قانون مدنی شوروی و جمهوری‌های فدرال ۱۹۶۱^۹ توجه بیشتری به این امر معطوف شد مع‌ذکب خلاصه کامل قواعد حل تعارض از جمله در زمینه حقوق کار، بطلان نکاح، روابط شخصی و مالی زوجین، حقوق و تعهدات والدین و فرزندان، قیمومت و حضانت، و مالکیت معنوی محسوس بود. به علاوه در این دوران قواعد حل تعارض عمدتاً به صورت یکجانبه وضع و تأکید بر رعایت می‌شدند

---

7. Boguslavski. M.M., "Private International Law", G. Ginsburg & al. (eds.) *The Revival of Private Law in Central and Eastern Europe, Essays in Honor of F.J. M. Feldbrugge*, pp.422-423, 1996.

به نقل از:

Boguslavski. M.M., "Le droit international privé en Russie et dans les autres états membres de la CEI au seuil du XXI siècle", *Journal du droit international*, Editions du Juris-Classeur, Paris, 1999 (T.126), p. 416.

در چین هم قبل از سال ۱۹۸۰ تقریباً هیچ قاعده حل تعارضی وجود نداشت. قاضی می‌بایستی بر مبنای اصل رابطه متقابل و با رعایت عرف بین‌الملل حل تعارض می‌نمود. چینی‌ها پرونده‌های دارای عامل خارجی را Shewai Arjian می‌نامیدند. تنظیم و انتشار قواعد حل تعارض از آغاز دهه هشتاد انجام شد.

Donggen. XU., "Le droit International Privé en Chine: Une Perspective Comparative", *Recueil des cours (Collected Courses of the Hague Academy of International Law)*, Martinus Nijhoff Publishers, Dordercht/Boston/Lancaster 1997 (T.270).

۸. مثل ماده ۸ مقدمه قانون مدنی جمهوری سوسیالیستی فدراتیو شورایی روسیه و تبصره‌های ۱ و ۲ این ماده در رابطه با اهلیت تمتع اشخاص حقیقی و حقوقی و همچنین ماده ۷ قانون آیین دادرسی مدنی که به طور مبهمی قانون حاکم بر شکل اسناد را ذکر نموده بود.

9. *Fondements de la législation civile de l'URSS et des Républiques fédérées.*

یعنی تنها محدوده اجرای قانون مقرر دادگاه را تعیین می کردند،^{۱۰} بنابراین اصل بر سرزمینی بودن قوانین بود. مثلاً تا قبل از وضع مبانی قانون مدنی ۱۹۶۱ به موجب قانون جمهوری فدرال روسیه، بر شکل و محتوای قرارداد قانون محل انعقاد آن، بر شکل و شرایط ماهوی ازدواج قانون محل ازدواج و بر ارثیه منقول قانون اقامتگاه متوفی، اعمال می شد. به عبارت دیگر، قواعد طوری طراحی شده بود که همواره قانون شوروی حاکم باشد.

همچنین جای قواعدی در زمینه چگونگی اجرای قانون خارجی مثل توصیف و احاله خالی بود. در اواخر قرن بیستم، به خصوص از ابتدای ۱۹۸۶ که عملاً امکانات سرمایه گذاری خارجی در روسیه فراهم شد، قواعد حقوق بین الملل خصوصی و خصوصاً قواعد مربوط به تعارض قوانین به نحو گسترده ای متحول شد. مبانی قانون مدنی ۱۹۹۱ که از ۳ اوت ۱۹۹۲ به طور موقت و تا زمان وضع قانون مدنی جدید فدراسیون روسیه در این کشور اجرا شده، نشان دهنده گرایش به اقتصاد آزاد می باشد و عنوان VII آن به مسائل حقوق بین الملل خصوصی اختصاص داده شده است. از جمله در ماده ۱۵۷ مربوط به اثبات قانون خارجی، دکترین حکمی بودن قانون خارجی (در برابر موضوعی بودن)^{۱۱} را برگزیده است با این وصف اضافه می نماید

---

۱۰. برای مطالعه بیشتر در رابطه با یکجانبه و دوجانبه بودن قواعد حل تعارض رک. خمایی زاده، دکتر فرهاد، «تنوع قواعد حل تعارض»، مجله حقوقی دفتر خدمات حقوقی بین المللی جمهوری اسلامی ایران، شماره ۲۱، ۱۳۷۶، صفحه ۵ به بعد.

۱۱. مطابق سیستم انگلیسی قانون خارجی از مسائل موضوعی است و هر کسی به قانون خارجی استناد نماید باید محتوای آن را اثبات کند برعکس در سیستم آلمانی قانون خارجی از مسائل حکمی است و قاضی رأساً مکلف به تعیین محتوای قانون خارجی است زیرا قانون خارجی که به وسیله قواعد حل تعارض آلمان صلاحیتدار شناخته شده جزء نظام حقوقی آلمان محسوب می شود و همان گونه که قانون داخلی تکلیف قاضی است و باید محتوای آن را خود احراز کند شناسایی قانون خارجی نیز بر عهده اوست. رک. الماسی، دکتر نجادعلی، «تعارض قوانین»، مرکز نشر دانشگاهی، چاپ چهارم، ۱۳۷۵، ص ۱۲۱.

طرفین دعوی باید محتوای قانون خارجی را به صورت کتبی ارائه نمایند و در صورتی که علی‌رغم اقدامات به عمل آمده تعیین محتوای قانون خارجی میسر نباشد قانون شوروی اجرا خواهد شد.

در رابطه با نظم عمومی برخلاف مبانی قانون مدنی ۱۹۶۱، در ماده ۱۵۸ مبانی قانون مدنی ۱۹۹۱ مقرر شده که تنها اختلاف موجود بین سیستم سیاسی و اقتصادی کشور خارجی مربوطه و سیستم سیاسی و اقتصادی شوروی می‌تواند توجیه‌کننده امتناع از اجرای قانون خارجی باشد.^{۱۲}

ماده ۱۶۵ همان قانون شکل قراردادهای تابع قانون محل انعقاد دانسته مع‌ذلک در این ماده نکته جدیدی در رابطه با نحوه امضای قراردادهای مربوط به تجارت خارجی ملاحظه می‌شود. قبلاً حسب ماده ۱۲۵ اصول قانون مدنی ۱۹۶۱، شکل و نحوه امضای قراردادهای تجارت خارجی که دو طرف آن از اتباع شوروی بودند صرف‌نظر از محل انعقادشان باید همیشه به وسیله قانون شوروی مشخص می‌شدند در حالی که بند ۲ ماده ۱۶۵ مبانی قانون مدنی ۱۹۹۱ رجوع به مقررات شوروی را تنها در مورد شکل قراردادهای تجارت خارجی پذیرفته ولی در مورد نحوه امضای طرفین ساکت است. بنابراین، شاید بتوان نتیجه گرفت که عدم رعایت مقررات مربوط به نحوه امضا در شوروی سابق^{۱۳} دیگر از موارد ابطال قرارداد تلقی نمی‌شود.^{۱۴}

اما مهمترین نوآوری‌ها در زمینه تعیین قانون حاکم بر ماهیت قراردادها صورت گرفت. در بند ۲ ماده ۱۶۵ مبانی قانون مدنی ۱۹۹۱ به

۱۲. با الهام از قانون ۱۹۷۹ مجارستان مربوط به حقوق بین‌الملل خصوصی.

۱۳. به موجب رأی شورای وزیران اتحاد شوروی ۱۴ فوریه ۱۹۷۸ این قراردادها باید به صورت کتبی بوده و به امضای دو شخص برسد.

14. Donggen. XU., op.cit., pp.418-19.

عنوان یک قاعده کلی، اصل حاکمیت اراده برای قراردادهای عادی پذیرفته شد مع ذلک در صورت عدم تعیین قانون صلاحیتدار توسط طرفین، موضوع تابع قانون محل انعقاد قرارداد دانسته شده است و البته جایابی این محل طبق مقررات شوروی سابق صورت می‌گیرد. در رابطه با قراردادهای تجارت خارجی نیز بند یک ماده ۱۶۶ قانون مذکور مقرر داشته که حقوق و تعهدات طرفین حسب قانون کشور انتخاب شده توسط ایشان چه در حین انعقاد قرارداد و چه بعد از آن تعیین می‌شود مع ذلک در تفاوت با مورد قبل در صورت عدم تعیین طرفین، عوامل ارتباط ۱۳ گانه‌ای بسته به نوع قرارداد پیش‌بینی شده‌اند. البته قاعده اصلی در مورد این نوع قراردادهای و همچنین سایر قراردادهای تصریح نشده در قانون اجرای قانون کشوری است که طرف عهده‌دار تعهد شاخص قرارداد در آن اقامت دارد یا کشوری که محل عملیات اصلی اوست (بندهای ۱ و ۲ و ۵ ماده ۱۶۶). در رابطه با قراردادهای همکاری یا تخصصی در زمینه‌های تولید، اجرای کارهای ساختمانی، مونتاژ قانون کشور محل اجرای این فعالیتها یا کشور محل ایجاد نتایج پیش‌بینی شده در قرارداد، اجرا می‌شود البته به شرط این که طرفین طور دیگری توافق ننموده باشند و در مورد قراردادهای مربوط به ایجاد مشارکت بین اشخاص حقیقی و حقوقی خارجی (بند ۳ ماده ۱۶۸) قانون کشور محل ایجاد مشارکت قابل اجرا است. در این مورد انتخاب طرفین تعیین کننده نیست.^{۱۵}

---

۱۵. رک.

Bogouslavski. M. M., "Le droit international privé en Russie et dans les autres états membres de la CEI au seuil du XXI siècle", op.cit., p. 419.

۲- تعارض قوانین در فدراسیون روسیه

متعاقب اضمحلال شوروی، حقوق و آزادیهای بشر در روسیه به نحو گسترده‌ای مورد توجه قرار گرفته و در قانون اساسی مصوب ۱۳ دسامبر ۱۹۹۳ نیز از جمله در فصل دوم، این حقوق نه فقط برای شهروندان روسیه بلکه برای هر انسانی به رسمیت و مورد حمایت قرار گرفته است.^{۱۶} فدراسیون روسیه کماکان مبانی قانون مدنی ۱۹۹۱ را اعمال نموده و پیش‌نویس قانون مدنی جدید با الهام از همان قانون و با لحاظ تغییراتی تنظیم گردیده است.^{۱۷} قواعد حل تعارض در کدهای جدید خانواده و قوانین مختلف گنجانده شده‌اند.^{۱۸}

از جمله نکات حائز اهمیت در مقررات جدید دو جنبه بودن قواعد حل تعارض است یعنی این قواعد به نحوی تدوین شده‌اند که ضمن تعیین محدوده اجرای قوانین ملی مشخص می‌کنند در صورت عدم قابلیت اجرای این قوانین، قانون کدام کشور خارجی قابل اجراست. همچنین در قواعد حل

۱۶. فصل دوم به حقوق و آزادیهای انسان و شهروندان اختصاص یافته است، برای مثال به موجب ماده ۱۷:

«حقوق و آزادی‌های انسان و شهروند در فدراسیون روسیه مورد تأیید و ضمانت قرار می‌گیرد. حقوق و آزادیهای بشر غیرقابل تفکیک بوده و از روز تولد هر فرد تحقق می‌یابد. اعمال حقوق و آزادیهای انسان و شهروند نباید خللی بر حقوق و آزادیهای دیگران وارد سازد.» همچنین ماده ۱۸ مقرر می‌دارد: «حقوق و آزادیهای انسان و شهروند به طور مستقیم اعمال می‌گردد. آنها سرشت، مفهوم و نحوه اجرای قوانین، فعالیتهای قوای مقننه و مجریه و دستگاههای خودگردان محلی را تعیین می‌کنند، دستگاه قضایی تأمین آن را ضمانت می‌کند.»

و به دنبال آن حسب ماده ۱۹: «همه در برابر قانون دادگاه مساوی هستند» (بند ۱) و «دولت برابری حقوق و آزادیها را بدون توجه به جنسیت، نژاد، ملیت، زبان، مذهب، اموال و موقعیت رسمی، محل سکونت، طرز تلقی از مذهب، اعتقادات، عضویت در تشکلهای اجتماعی و دیگر شرایط ضمانت می‌نماید. همه اشکال محدودسازی حقوق انسانی در زمینه‌های اجتماعی، نژادی، ملی، زبانی و یا مذهبی ممنوع می‌باشد» (بند ۲). رک. کولایی، دکتر الهه، همان منبع، ص ۲۱.

۱۷. پیش‌نویس در ۳۰ نوامبر ۱۹۹۶ در Rossije Skaja Gazeta منتشر شد.

۱۸. در گرجستان و آذربایجان قواعد حل تعارض در قانونی تحت عنوان حقوق بین‌الملل خصوصی و آیین دادرسی بین‌المللی گنجانده شده‌اند.

تعارض جدید از عوامل ارتباط انعطاف پذیر استفاده شده است، مثلاً پیش از این در صورتی که طرفین قانون حاکم بر قرارداد را تعیین نمی نمودند قانون محل انعقاد بر قرارداد حاکم بود در حالی که پیش نویس قانون روسیه در ماده ۱۲۵۱ پیش نویس قانون مدنی جدید مقرر می دارد:

«۱- در صورت عدم توافق طرفین در رابطه با تعیین قانون حاکم بر قرارداد، قانون کشوری که نزدیک ترین ارتباط را با قرارداد دارد اجرا می شود.

۲- منظور از قانون کشور دارای نزدیک ترین ارتباط، قانون کشور محل اقامت یا محل فعالیت اصلی طرفی است که اجرای قرارداد از ناحیه او عنصر اصلی قرارداد است، مشروط بر این که از قانون، معاهدات یا ماهیت قرارداد یا مجموعه اوضاع و احوال خلاف این امر استنباط نشود...». در اینجا خصوصیت (رابطه مستقیم و نزدیک "Lien étroit")^{۱۹} تعیین کننده قانون صلاحیت دار است.

نکته قابل توجه دیگر در قواعد حل تعارض جدید، تمایل به عامل ارتباط تابعیت خصوصاً در زمینه حقوق خانواده و یا جمع قانون متبوع و قانون اقامتگاه (محل سکونت دائمی) می باشد. برای مثال در گذشته قانون حاکم بر شرایط نکاح، قانون محل انجام نکاح یعنی قانون روسیه بود در حالی که حسب بند ۲ ماده ۱۵۶ کد جدید خانواده فدراسیون روسیه ۱۹۹۵ «شرایط انجام ازدواج در سرزمین فدراسیون روسیه برای هر یک از طرفین به موجب قانون متبوع هر یک در زمان ازدواج مشخص خواهد شد»^{۲۰} و هر یک از زن و مرد تابع قانون شخصی خود می باشند.

19. Bogoslavski. M. M., op.cit., p.430.

۲۰. این قاعده در حقوق بسیاری از کشورهای دیگر از قبیل لهستان، مجارستان، اتریش، ایتالیا و فرانسه پذیرفته شده است.

برای حمایت از افراد و تثبیت وضعیت خانوادگی ایشان ماده ۱۲۲ پیش‌نویس قانون مدنی، قانون حاکم بر احوال شخصیه اشخاص حقیقی را قانون متبوع ایشان می‌داند. اگر شخص دارای تابعیت روسیه و در عین حال تابعیت یک کشور خارجی باشد تابعیت روسی او در این مورد در نظر گرفته می‌شود و اگر شخصی چند تابعیت خارجی داشته باشد قانون کشور دارای نزدیک‌ترین رابطه با شخص،^{۲۱} قانون شخصی او محسوب می‌شود. در مورد شخص بی‌تابعیت قانون محل اقامت وی و در مورد شخص پناهنده قانون محل اعطای پناهندگی^{۲۲} قانون شخصی تلقی خواهد شد.

بالاخره در پیش‌نویس قانون مدنی سعی شده دامنه دخالت نظم عمومی به عنوان مانع اجرای قانون خارجی محدود شود و لذا مقرر شده: «قانون خارجی در موارد استثنایی که اجرائیش به نحو بارزی مغایر مبانی نظم حقوقی فدراسیون روسیه است قابل اجرا نیست. در چنین مواقعی در صورت لزوم قانون مربوطه روسیه اعمال می‌شود. امتناع از اجرای قانون کشور خارجی موجه نیست مگر در صورت اختلاف سیستم حقوقی، سیاسی یا اقتصادی کشور خارجی، با سیستم حقوقی، سیاسی یا اقتصادی فدراسیون روسیه». بنابراین، با توجه به این مقررره توسل به نظم عمومی برای جلوگیری از اجرای قانون خارجی بسیار محتاطانه و در موارد استثنایی انجام

---

۲۱. تابعیت مؤثر یا فعال *La nationalité effective*. این ضابطه در ماده ۵ عهدنامه لاهه نیز پذیرفته شده است: «هر دولت ثالث می‌تواند در سرزمین خود از میان تابعیت‌های قابل اسناد به فرد، تنها تابعیت کشوری را که مسکن معمولی یا اصلی وی در آنجا واقع شده یا برحسب اوضاع و احوال معلوم گردد که وی با آن کشور دارای ارتباط بیشتر است، قبول داشته باشد». برای توضیح بیشتر رک. سلجوقی، دکتر محمود، «حقوق بین‌الملل خصوصی»، ج اول، نشر دادگستر، ۱۳۷۷، ص ۱۶۰، شماره ۸۷.

۲۲. این راه حل در کنوانسیونهای راجع به پناهندگان ۱۹۳۳ (ماده ۴) و ۱۹۵۱ (ماده ۱۲) و همچنین در حقوق کشورهای مثل فرانسه و سوئد پذیرفته شده است. رک. سلجوقی، دکتر محمود، همان منبع، ج دوم، ص ۲۱۸، ماده ۲-۳۶۰.

می‌شود. البته هنوز جای قواعد حل تعارض در بسیاری موارد خالی است، برای مثال در مورد حق نام، حضانت و قیمومت، مالکیت معنوی و غیره. در فدراسیون روسیه تمایل به بین‌المللی‌گرایی و وحدت حقوق نیز مشهود است خصوصاً قانون اساسی جدید فدراسیون روسیه ۱۹۹۳ در بند ۴ ماده ۱۵ مقرر می‌دارد: «اصول و قواعد جهانی حقوق بین‌الملل خصوصی و معاهدات بین‌المللی فدراسیون روسیه جزء غیرقابل تفکیک سیستم حقوقی این کشور هستند. اگر یک معاهده بین‌المللی که فدراسیون روسیه عضو آن است حاوی مقرراتی متفاوت از قواعد پیش‌بینی شده در قانون فدراسیون روسیه باشد، قواعد معاهده بین‌المللی اولویت خواهند داشت».^{۲۳}

از مفاد این ماده چنین استنباط می‌شود که تمام محاکم و دیگر ارگانهای دولتی می‌توانند مستقیماً مقررات حقوق بین‌الملل را اجرا نمایند و اشخاص حقیقی و حقوقی نیز هنگام رسیدگی به پرونده می‌توانند مستقیماً به این قواعد استناد کنند، امری که در شوروی سابق نادر بود.

یکی از کنوانسیونهای مهم که از جمله حاوی قواعد متحدالشکل حل تعارض است کنوانسیون چندجانبه ۱۹۹۳ می‌باشد،^{۲۴} که در آن قواعد حل تعارضی از جمله در مورد قانون حاکم بر تعیین اهلیت تمتع و استیفا

---

۲۳. در سایر جمهوری‌های تازه استقلال یافته نیز مشابه چنین مقرراتی یافت می‌شود برای مثال ماده ششم قانون اساسی ترکمنستان مصوب ۱۸ مه ۱۹۹۲ که مقرر می‌دارد: «ترکمنستان بر تری هنجارهای مورد تأیید حقوق بین‌الملل را خواهد پذیرفت...» همچنین ماده نهم قانون اساسی جمهوری تاجیکستان مصوب ۶ نوامبر ۱۹۹۴ مقرر می‌دارد: «... اسناد حقوقی بین‌المللی که مورد تأیید تاجیکستان قرار گرفته‌اند، بخش تکمیلی نظام حقوقی این جمهوری را تشکیل می‌دهند. اگر قوانین جمهوری با اسناد حقوقی بین‌المللی که از سوی تاجیکستان امضا شده مطابقت نداشته باشد، اسناد بین‌المللی معتبر تلقی می‌شوند...».

۲۴. به عقیده برخی این کنوانسیون که در ۱۹ ژوئیه ۱۹۹۴ به مرحله اجرا درآمده و ۱۱ کشور عضو آن هستند ارائه‌کننده یک قانون در مورد حقوق بین‌الملل خصوصی است.

Bjulleten Mezhdunarodnyh dogovoror (Bulletin des traités internationaux), 1995, No. 2, p.3.

به نقل از:

Bogouslavski. M.M., op.cit., p.423.

(مواد ۲۵-۲۴)، اعلام قضایی مفقودالایر شدن یا فوت یک شخص (ماده ۲۵)، قانون حاکم بر انعقاد نکاح، روابط زوجین، انحلال نکاح، بطلان نکاح، اثبات نسب، روابط ابویین و اولاد، فرزندخواندگی، حضانت و قیمومت (مواد ۳۷-۲۶) وضع شد.

به هر حال، گامهای مؤثری از سوی کشورهای تازه استقلال یافته متعاقب اضمحلال شوروی و از جمله فدراسیون روسیه برای متحدالشکل ساختن قواعد حقوق بین الملل خصوصی و از جمله تعارض قوانین از طریق انعقاد کنوانسیونهای منطقه‌ای و یا جهانی برداشته شده است.^{۲۵} فدراسیون روسیه نه تنها به معاهدات منعقدہ قبلی اتحاد جماهیر شوروی پایبند باقی مانده، بلکه به معاهدات چندجانبه‌ای مثل کنوانسیون برن برای حمایت از آثار ادبی و هنری (۱۹۷۱) و کنوانسیون ژنو برای حمایت از تولیدکنندگان دستگاہهای ضبط صوت (۱۹۷۱) ملحق شده است.

همچنین قوانین مدل Lois types به وسیله کمیته قانونگذاری مجمع بین‌المجالس کشورهای تازه استقلال یافته تنظیم شده است و مهمترین آنها قانون مدنی مدل تنظیم شده در ۱۹۹۵-۱۹۹۶ می‌باشد که البته جنبه الزامی ندارد. آخرین عنوان از سومین بخش این قانون «حقوق بین‌الملل خصوصی» است که بخش عمده آن مربوط به قواعد حل تعارض است. این حقوق در پیش‌نویس‌های قانون فدراسیون روسیه (سومین بخش) با لحاظ تغییراتی پذیرفته شده است.^{۲۶}

---

۲۵. از بین کشورهای تازه استقلال یافته، روسیه تنها کشوری است که به عضویت UNIDROIT درآمده است.

۲۶. در بعضی از کشورهای تازه استقلال یافته بدون تغییر پذیرفته شده است مثل ازبکستان و ارمنستان.

جمع‌بندی

در فدراسیون روسیه در نتیجه تحول عمیق در نگرش به حقوق فردی و روابط بین‌المللی افراد، گام‌های مؤثری در راه توسعه حقوق بین‌الملل خصوصی و تعارض قوانین برداشته شده است: از طرفی تدریس این رشته از حقوق، انتشار مقالات و مجموعه‌های حقوقی در این زمینه از نظر کمی و کیفی رشد قابل توجهی یافته و از طرف دیگر کنوانسیونهای متعددی با کشورهای تازه استقلال یافته دیگر و یا سایر کشورهای جهان منعقد شده که حاکی از تمایل به بین‌المللی‌گرایی و متحدالشکل ساختن قواعد حل تعارض است. مع‌ذلک، هنوز برای قضاوت واقعی در مورد نتایج عملی اقدامات به عمل آمده در این کشور زود است و باید دید عواملی از قبیل وضعیت اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی تا چه حد اجازه تأثیرگذاری به اقدامات مذکور را می‌دهند. به علاوه نباید نفوذ اندیشه‌های سوسیالیستی را حتی پس از نابودی رژیم کمونیستی در اتحاد جماهیر شوروی نادیده گرفت.^{۲۷}

---

۲۷. در این مورد رک. همچنین به علوی، دکتر سیدمحمد، جزوه حقوق تطبیقی، ص ۳۳ «... اندیشه‌های سوسیالیستی در وجه فلسفی آن که قدمتی به اندازه تاریخ تفکر و فلسفه دارد و به معنای اصالت جمع و برتری منافع آن بر منافع فردی است بر حقوق همه کشورها به خصوص در مباحث حقوق کار و اتحادیه‌های کارگری و همچنین حقوق مالکیت و اموال تأثیرات عمیقی گذاشته است که ارتباطی با بقا و یا نابودی رژیم‌های کمونیستی و حقوق دولتی این‌گونه رژیم‌های توتالیتر ندارد».

فهرست منابع

- افتخار جهرمی، دکتر گودرز، جزوه حقوق تطبیقی (حقوق اتحاد جماهیر شوروی)، دانشگاه شهید بهشتی.
- افشار، دکتر حسن، کلیات حقوق تطبیقی، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ چهارم، ۱۳۵۵.
- بارگاهی، محمدرضا، حقوق تطبیقی، جلد اول، دانشگاه آزاد اسلامی (تهران - جنوب)، چاپ اول، ۱۳۷۶.
- خمایی زاده، دکتر فرهاد، «تنوع قواعد حل تعارض»، مجله حقوقی دفتر خدمات حقوقی بین‌المللی ج.ا.ا. شماره ۲۱، ۱۳۷۶.
- داوید، رنه، «نظامهای بزرگ حقوقی معاصر» (ترجمه دکتر سیدحسین صفایی، دکتر محمد آشوری و دکتر عزت ا... عراقی)، مرکز نشر دانشگاهی تهران، چاپ اول، ۱۳۶۴.
- سلجوقی، دکتر محمود، «حقوق بین‌الملل خصوصی»، جلد اول و جلد دوم (تعارض قوانین)، نشر دادگستر، ۱۳۷۷.
- عرفانی، دکتر محمود، «حقوق تطبیقی و نظامهای حقوقی معاصر»، جلد اول، مؤسسه انتشارات جهاد دانشگاهی (ماجد)، چاپ سوم، ۱۳۷۳.
- علوی، دکتر سیدمحمد، جزوه حقوق تطبیقی، دانشگاه شهید بهشتی.
- کولایی، دکتر الهه، قوانین اساسی فدراسیون روسیه و جمهوری‌های آسیای مرکزی (ترجمه)، نشر دادگستر، چاپ اول، بهار ۱۳۷۷.
- Bogouslavski. M.M., "Le droit international privé en Russie et dans les autres états membres de la CEI au seuil du XXI siècle", Journal du droit international, Editions du Juris-Classeur, 1999 (T.126).

- David. René, “Le Droit Comparé, Droits d’hier, Droits de demain”, Economica, Paris, 1982.
- Zweigert.k. & Kötz.H., (translated by Weir.T)., “An Introduction to Comparative Law”, second ed, V.II., Clarendon Press, Oxford, Great Britain, 1987.
- Donggen. XU., “Le droit International Privé en Chine: Une Perspective Comparative”, Recueil des cours (Collected Courses of the Hague Academy of International Law), Martinus Nijhoff Publishers, Dordercht/Boston/Lancaster 1997 (T.270).